

Слободан Новокмет*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

КОНСТРУИСАЊЕ НОВИХ РЕЧИ КАО ЗАМЕНА ЗА АНГЛИЦИЗМЕ У СФЕРИ КОМПЈУТЕРСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ И ДИГИТАЛНИХ МЕДИЈА

Новоречје, 2024, бр. 10.

Поред прегледа актуелног стања у лексици компјутерске терминологије, предмет нашег рада је анализа покушаја у домаћој јавности да се кроз јавне анкете/конкурсе (као што је конкурс за „Најбољу нову српску реч“) и речничке нових англицизама предложе нове речи, састављене од домаћих творбених елемената, као домаће замене за термине из компјутерске терминологије и дигиталних медија, који се махом базирају на адаптираним или мање адаптираним англицизмима. У раду ћемо се бавити и оправданошћу таквих покушаја у сфери терминологије која се умногоме базира на фонду речи које креирају и усвајају сами корисници ових технологија.

Кључне речи: нове речи, англицизми, компјутерска терминологија, конкурси за нове речи, српски језик

1. Уводна разматрања

1.1. Компјутерска терминологија у српском језику формирала се као део специјалног вокабулара повезаног са индустријом информационих технологија, компјутерском технологијом и информатиком, који је махом био разумљив и приступачан верзираним стручњацима из ове области. Међутим, њеним ширењем ван оквира информатичких професионалаца у све главне животне токове, питање њеног прилагођавања и превођења постало је актуелније него раније. Тренутно стање у компјутерској терминологији и терминологији дигиталних медија сведочи о несумњивој доминацији адаптираних или делимично адаптираних англицизама, или чак изворно пренетих речи из енглеског језика (Новокмет 2022: 176), о чему је у

* slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs; ORCID 0000-0002-8525-5680.

домаћој науци о језику увелико писано (в. Ињац 2002; Филиповић 2005; Миланов, Стојановић 2012 и др.). Коришћење терминологије на енглеском језику код корисника ових технологија олакшава чињеница да је она за њих тако прозирнија, комуникацију у том свету чини бржом и проходнијом, а одговара и чињеници да се енглески језик доживљава као лингва франка те струке.

1.2. Поред директних позајмљеница из енглеског језика, постоји још неколико начина стварања термина из ове области у српском језику. Од тих начина онај деривациони, од творбених потенцијала заступљених у српском језику, заправо је најређи и заступљен је са свега неколико примера, нпр. *претраживач* (за браузер), *причаоница* (уместо четрум) или нпр. примери из гејмерског жаргона као што су *пуцачина* (врста видео-игре у којој се користи ватрено оружје), *табачина* (врста видео-игре у којој је фокус на борилачким вештинама) и сл. Други начини јесу семантичко калкирање речи из општег лексичког фонда (као механизам проширивања семантичке структуре већ постојећих речи), нпр. *иконица*, *кућиште*, *миш*, *вирус*, *домен* и др., и директно семантичко позајмљивање/превођење, тј. дословно или буквално калкирање, нпр. принтер – *штампа*ч, имејл – *електронска пошта* /*писмо*, компјутер – рачунар, енгл. motherboard – *матична плоча*, хард-диск – *чврсти* / *тврди диск* и сл.

1.3. Оваква ситуација често доводи до опстајања паралелних, односно конкурентних облика (позајмљенице и калка) истог или блиског значења у пракси, нпр. *даунлоудовати* – скидати/преузети, *дисплеј* – екран, *апдејтовати* – ажурирати, *хедер* – заглавље, *акаунт* – налог, *скриншот* – слика екрана, *сејвовати* – сачувати и сл. (Новокмет 2023: 30), а многи од директних калкова нису заживели у свакодневној употреби нити стекли пуну афирмацију (као нпр. заштитни/ватрени зид за *фајервол*, чврсти/тврди диск за *хард-диск*, закачени документ за *атачмент*, управљачки програм за *драјвер* и сл.).

2. Примери стварања нових речи у сфери инфомационе терминологије

2.1. С обзиром на то да компјутерску терминологију махом креирају и усмеравају сами корисници, који у тренутку општих глобалистичких тековина често раде и стварају у условима у којима је енглески језик својеврсна лингва франка, као општи, заједнички језик те струке, није необично што у домаћој, али и стручној јавности није било покушаја организованог стварања нових речи из ове области. Томе свакако доприноси и чињеница да следом друштвено-историјских и политичких околности у „српском језичком стандарду никада није било пуризма у озбиљнијим размера-

ма” (Клајн 2008: 155) нити „агресивне неологизације” (Радовановић 1996: 31) која би доводила до „усвајања крајње вештачких и неприродних замена” које „изазивају још већи отпор него ’ружне’ туђице” (Клајн 2008: 157).

2.2. Ипак, занимљив експеримент десио се 2015. године када су студенти Филолошког факултета изнели своје предлоге у оквиру истраживања како би превели именицу *селфи*, коју можемо сврстати у домен нове терминологије из мобилне комуникације. На то их је инспирисала проф. Рајна Драгићевић, узимајући као полазиште истраживање А. Халоње и Л. Худечек, сарадника Института за хрватски језик ХАЗУ, који су тражили од загребачких студената да покажу своју креативност у осмишљавању превода за реч *селфи* (Драгићевић 2015: 2). Предлози београдских студената били су донекле слични предлозима хрватских студената, што је деловало интересантно с обзиром на то да се „већ скоро четврт века српски и хрватски језик развијају одвојено” (Драгићевић 2015: 3): *аутопортрет, аутослика, аутофотографија, јајић, ја-слика, лична фотографија, личњак, нарцис, нарцисчић, огледалослик, особњак, позерисање, портрет, „само ја”-слика, самоја, самић, самољубље, самоприказ, самослик, самослика, самосликање, самосликач, самофотка, самофотографија, самошкљоц, свиђопецач, својељуб, својеручна фотографија, својић, својка, својко, својографија, својфот, себеблиц, себељуб, себић, себичњак, сликосеб, сопствена слика, сопственик, сопственост, сопствењак*.

Један од закључака Р. Драгићевић био је да је ово „пут којим треба ићи у решавању проблема у вези са гомилањем енглеских речи у лексичким фондовима свих језика”, дакле понудити превод који би кренуо од језичког осећања говорника, преко стручне интервенције нормативиста, до сасвим прихватљиве и уклопљиве нове лексеме (*себић*) (И. 2015: 2).

2.3. Ипак, на нашим просторима најорганизованији и најсистематичнији вид налажења замена за туђице и позајмљенице из енглеског језика одвија се на порталу *Bolje je hrvatski* (bolje.hr) Института за хрватски језик и језикословље, на коме се „nalaze [...] prijedlozi hrvatskih zamjena za strane riječi i tuđice koje su neprilagođene ušle u uporabu u hrvatskome jeziku”. Портал функционише по систему краудсорсинга, који означава актуелну појаву коришћења знања и вештина масе појединаца, и то тако што се даје задатак неодређеној групи људи, у форми отвореног позива, који се сада најчешће упућује путем интернета (Иџац-Малбаша 2012: 241). Стиче се утисак да након сакупљања и анализе предлога које су добили од корисника портала и матерњих говорника, лингвисти са Института бирају семантички, творбено и стилски најподесније замене за туђице, уз одговарајућа објашњења. Као доминантна тематска група речи за које су се тражиле одговарајуће замене у архиви овог портала налазимо термине из компјутерске

терминологије. Већина њих се темељи на истом принципу као и у српском језику, а то су директни или буквални калкови са енглеског језика:

backup > *sigurnosna kopija*; blockchain > *tehnologija (povezanih) bloko-va*; blog > *mrežni/internetski dnevnik*; cloud computing > *oblačno računalstvo*; cyberbullying > *vršnjačko kiberzlostavljanje*; screenshot > *snimka (slika) zaslo-na*; web site > *mrežne stranice, mrežno mjesto*; gaming > *igranje (računalnih igara / videoigara)*; hard disk > *tvrdi disk*; hardware > *strojna/računalna oprema*; hashtag > *ključna riječ*; laptop > *prijenosno računalo*; multiscreen > *više-zaslonski*; spelling checker > *pravopisni provjernik*; USB stick > *memorijski štapić*; streaming > *internetski prijenos* и др.

Тек мањи фонд примера из ове групе чине нове речи, или домаће творенице. Такве су нпр. *privitak* (уместо *атачмент*), *brbljaonica* (уместо *чепрум*), *preglednik* (уместо *браузер*), *sebić/samoslika* (уместо *селфи*), *suče-lje* (уместо *интефејс*) и *pisač* (уместо *принтер*). Иако се на основу неких примера из прошлости, када су предложене замене за реч *хардвер* (*очврсје, склоповје, стројевина* и сл.) у хрватској јавности наишле на иницијалан отпор, може стећи утисак да новообразоване речи нису увек добродошла промена у језику, која се осећа као део његовог природног развика, анализа ових примера у корпусу хрватског језика (CLASSLA-web.hr (Croatian Web)) показује да ове речи имају одређену фреквенцију употребе у јавном дискурсу, нпр. *прегледник* – 37,31, *сучеље* – 25,31, а *привитак* – 6.51.

2.4. *Српски речник новијих англицизама* из 2021. групе аутора најопсежнији је и најобимнији речник овог типа у нашој лексикографији, са 4500 нових англицизама, нудећи осим дефиниција и правописни, граматички и изговорни облик речи (као и облике који одступају од стандардне норме). Као једна од тематских области у овом речнику намеће се и компјутерска, одн. информациона терминологија која обухвата информатику, интернет, хардвер, софтвер, онлајн и офлајн играње компјутерских игара, мобилне телефоне, мобилне комуникације, дигиталну фотографију и видеографију (СРНА 2021: 28). И сама уводна реч овог речника почиње примером употребе англицизама из ове области: „Downloadovao sam onaj fajl, pa ću ti ga poslati e-mailom kao atačment. Definitivno je super!” (И. 9), што показује свест аутора о њиховој активној употреби. Иако је једна од функција овог речника да према потреби наведе постојећи или новопредложени превод датог значења, који наступа и као његов приближни синоним, примери на које смо нашли говоре у прилог потврђеној пракси о директним или буквалним калковима, или традиционалним и већ потврђеним решењима, без инсистирања на творбеним иновацијама, нпр. *атачмент* = додатак = приложени фајл = прилог; *спам* = нежељена пошта; *клауд* = рачунарски облак = меморијски облак = облак; *хардвер* = компјутерска опрема; *браузер* = претраживач = претраживачки програм = прегледач = прегле-

дачки програм; *бинцовање* = маратонско гледање. Ово нам показује да лексикографска дела овог типа немају амбицију да нуде нова и у пракси непотврђена решења за позајмљенице, већ пре да помогну разумевању новијих англицизама са различитих аспеката њихове употребе.

2.5. Најдиректнији покушај креирања нових речи из сфере информационе технологије и дигиталних медија десио се 2023. године када је „Мала библиотека” из Лондона (дигитални пројекат пре свега намењен размени и учењу језика за децу из дијаспоре) организовао медијски врло добро испраћен конкурс за „Најбољу нову српску реч”. Неки делови пропозиција овог конкурса, као што је тврдња да је „добра и лепа реч уметничко дело”, или да „добра реч снажи и улепшава језик”, да су за „опстанак језика у савременом добу брзих промена потребни брига, пажња и труд” говоре нам да мотиви иза овог конкурса нису били чисто лингвистички, већ да се пре желела подстаћи креативност говорника и промовисати српски језик и језичка култура међу говорницима у дијаспори. Иако је мотив био да се нађу „замене” за све „непотребне туђице”, које нису широкоприхваћене (у које нпр. не спадају *цезва*, *бојлер*, *радијатор*, *јастук* итд.), сами учесници у конкурс уредили су се да предложе замене већином за термине из информационе и дигиталне технологије:

<i>нежељак</i> (замена за спам)	<i>сликотрен</i> (замена за скриншот)	<i>несвој</i> (замена за бот)
<i>зрчак</i> (од речи зрцало) (као замена за селфи)	<i>себић</i> (замена за селфи)	<i>дубоклажа</i> (замена за дипфејк)
<i>признап</i> (замена за power bank)	<i>гледомамац</i> (замена за кликбејт)	<i>утицајац/утицајака</i> (замена за инфлуенсер и инфлуенсерку)
<i>учуп/учупиво</i> (замена за плагин)	<i>свић</i> (замена за лајк)	<i>утицајнер</i> (замена за инфлуенсер)
<i>свеглед</i> (замена за бинцовање)	<i>међумрежје</i> (замена за интернет)	<i>памтило</i> (замена за рачунарску меморију)
<i>податика/податичар</i> (замена за data science и data scientist)	<i>тискач</i> (замена за тачскрин)	<i>умрежје</i> (замена за интернет)
<i>прикачица</i> (замена за атачмент)	<i>примрежен</i> (замена за онлајн)	<i>свидић</i> и <i>несвидић</i> (замена за лајк и дислајк)

Неке речи за које су овде предложене замене спадају у ред, како би то Т. Прћић назвао, оправданих англицизама (Прћић 2005: 130–135), јер имају специфично значење и именују сасвим нове појмове (*интернет*, *спам*, *сел-*

фи), док одређене нису докраја ни сасвим адаптиране у српском језику (као нпр. *data scientist* или *power bank*). Већину новопредложених речи чине сложенице настале композицијом (*сликотрен, гледомамац*) и комбинованом творбом (*нежељак, међумрежје, прикачица, примрежен*) или суфиксалном творбом (*зрчак, утицајник, себић, тискач*), што нам показује са каквим творбеним могућностима располаже српски језик када је ова терминологија у питању. Иако нека решења делују прихватљиво (као нпр. *нежељак, утицајнер, прикачица*), већина (као нпр. *зрчак, дубоклажа, гледомамац, свеглед* и сл.) изгледа вештачки творено, нетранспарентно и без потенцијала да обавља било какве комуникативне функције. Овакви примери подсећају нас на став Е. Фекетеа да „отпор према туђицама долази махом из редова лаичке публике, и утолико је већи уколико се о језику, његовим законитостима и токовима мање зна”. Такође „ниједан језик не располаже таквим арсеналом лексема из којег је, попут мађионичарског шешира, могуће извучити домаће речи када год се за тим укаже потреба” (Ћупић, Фекете, Терзић 2002: 128–132).

3. Закључак

3.1. Осим појединих анкета или јавних језичких конкурса општије намене, у домаћој јавности и институцијама досада није било масовнијих и организованијих покушаја да се творе нове речи у сфери компјутерске терминологије. Разлоге за то треба тражити у чињеници да се од термилошке лексике, у коју речи које припадају сфери информационих технологија свакако спадају, генерално очекује да буде транспарентна (да се већ на основу назива назире значење), интернационална (интернационално препознатљива), устаљена (општеприхваћена у датој дисциплини), доследно уклопљена у термилошки систем, да не остварује секундарна семантичка значења и да буде производ свесне интервенције настале у контролисаном термилошком процесу (Шипка 2006: 151; Гортан-Премк 2004: 116–121). Такође, у српском језику никада нисмо имали доминантне пуристичке струје у самим институцијама које би инсистирале на изричитој замени позајмљеница, према којима је у српској лингвистици махом преовладао одмерен и објектива став (в. Клајн 2008).

Такође, у истраживању које је спровела Д. Божовић 2009. године, о ставовима корисника према локализованим (преведеним) верзијама рачунарског софтвера, види се и благи отпор корисника према преведеним компјутерским и интернетским терминима, који као предност коришћења енглеске верзије истичу, пре свега, навику, лакшу прозирност страног термина, својеврстан престиж енглеског језика и др., али и чињеницу да у оваквим пословима често изостаје неопходна координација између лингвистичких стручњака и професионалних корисника ове технологије (в.

Божовић 2009). То не значи да адаптираних, преведених и прилагођених термина нема, али они долазе махом од корисника самих технологија који инсистирају на оригиналности података, транспарентности информација и распрострањености, док им нестандардизовани преводи изазивају пометњу и повећавају напор. Зато се слажемо са Р. Драгићевић у ставу да треба понудити преводе који би кренули од језичког осећања говорника, преко стручне интервенције нормативиста, до сасвим прихватљиве и уклопљиве нове лексеме, тј. да нове речи треба, кад је то могуће и не по сваку цену, стварати и предлагати у садејству активних корисника ове терминологије и језичких стручњака, поштујући граматичка и творбена правила српског језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић, Душица 2009. Језички идентитет софтвера у Србији – ставови говорника. *Синтезис* I/1, 123–134.
- Гортан-Премк, Даринка 2004. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић, Рајна 2015. Прилог лексичком нормирању (на примеру неологизма селфи). *Језик данас*, XI, 3-4, 1–4.
- Ињац, Горан 2002. Енглески језик у *com medi@* – прилог проучавању српске компјутерске терминологије. *Прилози проучавању језика* 33, 78–122.
- Ињац-Малбаша, Весна 2012. Crowdsourcing – одређивање појма, типологија и сродни термини, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 13/ 1, 239–255.
- Јовановић, Владан 2014. Семантички калкови у структури вишезначних речи. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане* 42/1. Београд: Међународни славистички центар, 330–342.
- Клајн, Иван 2008. Пуризам и антипуризам у данашњем српском језику. *Јужно-словенски филолог* LXIV, 153–176.
- Миланов, Наташа, Стојановић, Милица 2012. О англицизмима из сфере информатике и могућностима њихове адаптације. У: М. Ковачевић (ур.) *Наука и идентитет* 6/1. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале, 293–305.
- Новокмет, Слободан 2022. Ка Правописном речнику компјутерских термина и појмова у вези са интернетом у српском језику – теоријски и практични аспект. . У: В. Брборић, И. Бјелаковић (прир.) *Нови прилози српском правопису* 2. Нови Сад: Матица српска; Београд: Одбор за стандардизацију српског језика, 175–189.
- Новокмет, Слободан 2023. Преводи компјутерских и интернетских термина на српски језик – актуелна питања и проблеми. . *Књижевност и језик* LXX/1, 27–38.

- Прћић 2005. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Радовановић 1996. *Српски језик на крају века* (М. Радовановић, ред.). Београд: Институт за српски језик САНУ : Службени гласник.
- СРНА 2021: *Српски речник новијих англицизама* (прво, електронско издање). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Турк, Марија 1993. *Leksički i semantički kalkovi u hrvatskom jeziku*. *Fluminensia*, god. 5, br. 1–2, 39–48.
- Ћупић, Драго, Фекете, Егон, Терзић, Богдан 2002. *Слово о језику, књига друга*, Београд: Партенон.
- Филиповић, Соња 2005. *Изговор и писање рачунарских англицизама у српском језику*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Шипка, Данко 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

САЈТОВИ

bolje.hr
malabiblioteka.net

Slobodan Novokmet

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

CONSTRUCTING NEW WORDS AS REPLACEMENTS FOR ANGLICISMS IN COMPUTER TERMINOLOGY AND DIGITAL MEDIA

Summary

Besides reviewing the current state of computer terminology lexicon, our study focuses on analyzing attempts in the domestic public sphere to propose new words, composed of native morphological elements, as domestic replacements for - terms from computer terminology and digital media, which are largely based on adapted or less adapted anglicisms. These attempts have been made through public surveys/competitions (such as the competition for the "Best New Serbian Word") and dictionaries of new anglicisms. We will also discuss the justification of such attempts in the field of terminology, which is significantly based on the vocabulary created and adopted by the users of these technologies.

Keywords: new words, anglicisms, computer terminology, competitions for new words, Serbian language